

BALIKESİR VE ÇEVRESİNDE GELENEKSEL KADIN GIYSİSİ “FERACE” HAKKINDA ETNOGRAFİK BİR ARAŞTIRMA

An Ethnographic Research about Traditional Women Cloth Named Ferace in Balıkesir Region

Süheyla SARITAŞ*

Mehtap TÜRKSOY*

Suna BİLEN*

Balıkesir ve
Çevresinde
Geleneksel

194

ÖZ

Araştırmanın Temelleri: Balıkesir ve çevre köylerinde yapılmış olan etnografik araştırmalar.

Araştırmanın Amacı: Balıkesir ve çevre köylerinde yaşayan kadınlar tarafından halen giyilmekte olan geleneksel giysi feraceyi tanıtmak.

Veri Kaynakları: Balıkesir merkez, Aslantepecik, Atköy, Kurtdere ve Aşşebacı köylerinde yaşayan kadınlarla yapılan görüşmeler ve giyim kültürü ile ilgili yazılı kaynaklar.

Ana Tartışma: Geleneksel kadın giysisi ferace geçmişten günümüze kadar değişikliklere uğramış mıdır?

Sonuçlar: Osmanlıdan beri Türk giyim kültürünün önemli bir parçası olan ferace, geçmişten bugüne kadar çeşitli değişikliklere uğramasına rağmen, bugün halen Balıkesir ve çevre köylerde varlığını sürdürmektedir. Ancak kullanımının gün geçtikçe azaldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ferace, gelenek, Balıkesir, kültür, köy

ABSTRACT

Bases Of Research: Ethnographic researches done in the center of Balıkesir and some villages of the city.

Purpose Of The Research: It aims to introduce traditional attire named *ferace* worn by women living in Balıkesir region.

Resources Of Data: Interviews with women living in the center of Balıkesir and in the villages Aslantepecik, Atköy, Kurtdere and Aşşebacı; and written sources about clothing.

Main Discussion: Has the traditional women attire named ferace changed since past?

Conclusions: Although ferace, part of Turkish culture since Ottomans, has encountered varies modifications from past to present, it still continues its existence in Balıkesir and in some villages of the city. However, its usage has been diminishing today.

Key Words: Ferace, tradition, Balıkesir, culture, village

* Yard. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi ABD
suheylasaritas@gmail.com

* BAÜ Necatibey Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi ABD Öğrencisi

* BAÜ Necatibey Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi ABD Öğrencisi

1. GİRİŞ

Giyinme, insanoğlunun var olduğu günden beri yaşantısında yer alan bir olgudur. İlk çağlarda giyinme, daha çok tabiattan korunma veya doğal çevreye uyum sağlama amacını taşıdığından, yaşanan çevrenin doğa şartları ve yaşam biçimleri giyim kültürlerinin oluşmasında etkili olmuştur. Örneğin; soğuk ülkelerde yaşayan insanlar avladıkları hayvanların postlarına bürünerek soğuktan korunmaya çalışmışlar, sıcak ülkelerde yaşayanlar ise daha hafif giysilere ihtiyaç duymuşlardır (Karaman, 1974:13). İlk çağlarda boynuna hayvan dişlerinden yapılmış kolyeler takan ilkel kadın ya da daha sonraları Orta Asya bozkırından göç eden bir oba kadını, yaşadıkları toplumların giyim kültürlerini yansıtan birer örnek olmuşlardır.

Daha prehistorik çağlarda, ilk oluşumunda genelde insan vücudundaki belli yerleri örten küçük bitki veya deri parçalarıyla oluşmaya başlayan giysi kültürü, binlerce yerleşim merkezinde ve farklı kültürlerde kendisini üreten toplumları simgeleyen özgün nitelikli yapıya ulaşmıştır (Erden, 1998:5). Günümüzde giyim kültürü karmaşık bir yapıya bürünerek, “*vücudu dış etkilere karşı koruyan doğal bir gereksinme olduğu kadar, kişisel görünüş, kendine güven, başarı, ruhsal ve sosyal bakımlardan da kişiyi etkileyen önemli faktör*” haline gelmiştir (Kırzioğlu, 1992:11).

Toplumlar geçirdikleri kültürel ve sosyal süreçler sonucunda kendilerine özgü giyim kültürlerini oluştururlarken, aynı zamanda toplumlar arasında ortak giyim kültürleri ortaya çıkmıştır. Buna rağmen ekolojik koşullardaki, dinsel inanç ve değer yargılarındaki ve ekonomik yapılarındaki farklılıklar (giysilerde kullanılan obje/malzeme birlikteliğine karşın) toplumlara özgü orijinal giysi kültürlerinin günümüzde belli boyutlarda da olsa varlıklarını sürdürmelerini sağlamaktadır (Erden 1998:5). Özellikle toplumlar arasındaki kültürel ve tarihsel farklılıklar, insanların giyim kültürlerini yaratmalarında en etkili faktörlerdir.

Fotoğraf 1: XIX. YÜZYIL Feracali Osmanlı Kadını (Kaynak: Temel Britannica, cilt VII, s:175)



Halk biliminin maddi kültür unsurlarından olan giyimin, Türk kültüründe önemli bir yeri vardır. Türkler en eski çağlardan bu yana birçok medeniyet kurmuşlar, kurdukları medeniyetlerle diğer kültürleri de etkilemişlerdir. Anadolu'ya gelmeden önce göçebe hayat süren Türkler, bu dönemde at binmeye uygun kıyafetler seçerken, yerleşik hayata geçişle birlikte giyim kültürlerini değiştirmişlerdir. Özellikle kadın kıyafetlerinin geçirmiş olduğu değişim dikkat çekicidir. Örneğin; Türklerin kurmuş olduğu en büyük devletlerden biri olan Osmanlı Devleti'nde zaman, bölge, iklim, siyasi yapı ve ekonomik koşullar

nedeniyle farklılıklar gösteren Türk kadın kıyafetleri, sokak ve ev içi giyimi olarak ayrılmıştır. Kadınlar, 16.yüzyıl başlarından itibaren sokak kıyafeti olarak “ferace,” “yaşmak” ve “peçe”yi, ev içinde ise *şalvar*, bürümcük kumaştan topuklara kadar inen uzun kollu *gömlek* ile uzun kollu *hurka* ve *kaftanları* kullanmışlardır.¹

Anadolu'nun tarihi ve kültürel yapısı içinde giyim unsuru yaygın şekilde ideolojik ve dinsel inançların bir göstergesi olarak kullanılmıştır. Kimi zaman giyimin Türk toplumunda çeşitli zorlamalarla önemli çatışma konularını oluşturduğu bilinmektedir. Özellikle Osmanlı'da çok yaygın olarak görülen giysiyi yönlendiren sert ferman ve yasaların çokluğunu giysilerle ilgili kültürel çatışma ve resmi uygulamaların toplum yaşamımızda önemli yer tuttuğunun göstergesi olarak yorumlayabiliriz (Erden, 1998:7)

Cumhuriyetin ilanından sonra Batı dünyası ile temaslar sonucunda, modern giyim örnekleri Türk kültürüne girmeye başlamıştır. Atatürk'ün 25 Aralık 1925'te çıkardığı kanun ile kıyafet devriminin gerçekleştirilmesi, Türk ulusuna ve özellikle de Türk kadınına yeni ufuklar açmış, çağdaş giyim tarzları oluşmuştur (Birgül, 2005:33). Bu giyim tarzına bağlı olarak peçe, çarşaf, kalpak ve fes giyilmesi yasaklanmış, modern giyim biçimleri benimsenmiştir.

Günümüzde medeniyet hızla ilerlemekte, değişen yaşam şartları ile birlikte giyim de yeni ufuklara yönelmektedir. Özellikle Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş döneminde hızlanan bu değişimler, çağı yakalamak gayretiyle birleşerek daha geniş boyutlara ulaşmıştır. Maddi ve manevi kültürümüz, geleneklerimiz, kimliğimiz pek çok değişikliklere uğramıştır. Giyim kültürümüz de bu değişikliklerden etkilenmiştir.

Anadolu'nun kimi bölgelerinde bugün kullanılmakta olan geleneksel giysi ferace, bu değişimleri yaşayan geleneksel kıyafetlerimizden biri olarak dikkat çekmektedir. Bu çalışmada geçmişten bugüne kadar bazı değişikliklere uğrayarak varlığını devam ettiren “ferace”nin Balıkesir yöresindeki kullanımı üzerinde durulacaktır. Ferace ülkemizde tesettür amaçlı da giyilen ve “milhafe,” “cilbab” ile aynı anlama gelmektedir. Geçmişte Osmanlı kadınıyla bütünleşen, renkli, işlemeli kumaşlardan yapılan ferace, günümüzde uzun kollu, yakasız, bol ve siyah renkte pardösüyü anımsatan bir giysi şeklini olarak Balıkesir kadını ile özdeşleşmiş durumdadır.

2.GEÇMİŞTEN BUGÜNE FERACE

16. yüzyıl Osmanlı kadınının sokak kıyafeti olan işlemeli ve renkli “ferace”nin, 21. yüzyılın tarlada çalışılırken giyilen siyah giysisi haline dönüşmesi ve feracenin yaşadığı bu tarihi değişim ilgi çekicidir.

فرجه

Ferace kelimesi Türkçeye Arapçadan geçmiştir. Kadınların dışarı çıkarken giydikleri bol ve yakasının arka kısmı eteklere kadar uzanan bir üstlük şeklinde olan bu kıyafet, Osmanlı dönemi kadınının sırtında yaşam bulmuş giysilerden biridir. Arapçada “açmak, yarmak, ferahlatmak” manasındaki “ferc” mastarından gelen kelimenin aslı “fereciyye” olup “önü açık ferah elbise” anlamına gelmektedir (İslam Ansiklopedisi,1995:349).

Feracenin giyim kuşam literatüründe üç ayrı elbise türünün adı olduğu görülür: Kadınların sokakta yaşmakla giydikleri üst elbisesi; ilim adamlarının giydikleri çok geniş ve bol, kolları yırtmaçlı bir çeşit cüppe, biniş; Mevlevilerin giydikleri uzun hırka. Bu üç kıyafetten en eskisi olan Mevlevi feracesi, Mevlânâ'nın anlattığı hikâyeye göre, iç sıkıntısına uğrayan bir sûfinin elbisesinin

¹ Bu bilgiler http://www.theottomans.org/turkce/sanat_kultur/women.asp internet adresinden alınmıştır.

önünü yırtarak, ferahlamasıyla ortaya çıkan ve daha sonra “ferahlık” anlamına gelen bu isimle anılmıştır (İslam Ansiklopedisi,1995:49).

Abbasilerden beri çeşitli İslam ülkelerinde özellikle ülemâ ve devlet adamları tarafından kullanıldığı bilinen ferace, Osmanlılarda XV. yüzyıl sonundan devletin yıkılış yıllarına kadar çeşitli değişikliklere uğrayarak devam eden, hem erkeklerin hem de kadınların giydiği bir üst kıyafetidir (İslam Ansiklopedisi,1995:349). Kadın feracesi ayaklara kadar uzanan uzun kollu ve omuzlardan dönerek inen, büyük yakalı bir mantoya benzerken, erkek feracesinin kolları oldukça bol, önü açık, zaman zaman da yaka kenarları kürklü bir cüppe şeklindeydi (Ana Britannica, 1986:511).

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde yaygın bir şekilde kullanılan feraceler herhangi bir ayırım yapılmadan herkesin giyebildiği türden kılık kıyafetlerdir. Ancak Müslüman ve gayr-i Müslimlerin ayırt edilebilmeleri için ferace ve ayakkabılarda renk ayırımına gidilmiştir. Buna göre, Müslümanlar kırmızı, yeşil, mavi gibi renkleri kullanırken, gayr-i Müslimlere açık renk kullanmak müsaadesi verilmiştir.² Osmanlı'nın ilk dönemlerinde İslami ve Arap giysilerinden esinlenerek tasarlanan, abdest almaya, namaz kılmaya uygun, giyip çıkartması kolay giysilerin yanında, fazla el işçiliği istemeyen bir köy tarzı tarafından da kolayca dikilebilen giysilerin bulunduğu görülmektedir (Gürsoy, 2004:113).

Osmanlılarda daha sonraki dönemlerde toplumsal konumun belirlenmesinde, özellikle dini statünün ayırt edilmesinde kullanıldığı için kılık kıyafetlerle ilgili sık sık kanunlar çıkarılmıştır. Osmanlı'da kılık kıyafete getirilen yasakların temelinde, kadında erkeğe göre daha incelikli bir giyimi onaylamakla birlikte süs ve gösteriş hoş karşılamayan Hanefi hukuku bulunuyordu (Davis 2006: 217). Zaman zaman çıkarılan hükümlerle biçimlerine müdahale edilen, XIX. yüzyılda kullanılan varlık düzeyine bağlı olarak simli, sırmalı ve oyali süslemelerle aşırı derecede bezenen feraceler, salt bir örtünme aracı olmaktan çıkarak dikkatleri üzerinde toplayan bir giysi haline gelmiştir (Ana Britannica, 1986:512).

Osmanlıda saray ve halk kadınlarının vazgeçilmez kıyafeti haline gelen ferace, 1889'da tesettüre uygun olmadığı yolundaki itirazlar nedeni ile II. Abdülhâmit tarafından kesin bir biçimde yasaklanmış ve yerine çarşaf giyme mecburiyeti getirilmiştir. Fakat daha sonra padişaha muhâlif bazı erkeklerin çarşaf içinde saraya girmeye teşebbüsleri üzerine, sadece saray kadınlarına mahsus olmak üzere, feraceye yeniden izin verilmiştir.³ XIX. yüzyılın son döneminde, kadın feracesi çeşitli değişikliklere uğramıştır. Cumhuriyet yıllarına doğru feracenin uzunca bir manto biçimine girdiği gözlenir (Apak; Gündüz; Eray, 1997:102).

Tarihsel süreci içerisinde, feracenin, özellikle anonim halk edebiyatı ürünlerinde de sıkça yer aldığı görülmektedir. “Ferace atmak”, “Feraceye girmek” şeklinde deyimleşen bu kelime, zaman zaman türkölere konu olarak içerisinde “ferace” kelimesi geçen pek çok türkölü yakılmıştır:

Feracem de Dört Duvarda

Feracem de (aman aman) dört duvarda

Bir yarım var pek hovarda

Hovardaysa (aman aman) denk hovarda

Sevisi var ta çiğerde

Uyan Ayşe'm sen uyan

² Bu bilgiler Zeliha AKDENİZ'in <http://www.geocities.com/akademya6/makzel5.htm> internet adresindeki “Tarihi Süreç İçinde Kadın Kılığı ve Tesettür Bahsine Dair” adlı makalesinden alınmıştır.

³ *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt XII. S.350.

Yine dağlar (aman aman) yeşillendi
Göçmen guşlar suya endi
Eski dertler (aman aman) yenilendi (tazelendi)
Uyan Ayşe'm aman uyan
Sensin bu hale koyan

Feracemin al yakası

Teftişler vurdu makası,
Eli dibinden kopası.
Al ferace mor ferace,
Yakamdan düştü ferace.

Feracemi giyemedim,
Kâdhaneye gidemedim,
Ben yârimi göremedim.
Al ferace mor ferace,
Gözümünden düştü ferace.

Feracemin ard eteyi,
Yahudi'nin mor ipeyi,
Teftişler çarşı pahteyi.
Al ferace mor ferace,
Boynumdan düştü ferace

Evliya Çelebi ünlü eseri “Seyahatnâme”de Ankaralı kadınların renk renk feracelerle gezdiklerinden bahseder (Özel, 1992).

3. METOT

Bu çalışmada giyim kültürümüzün önemli mirasları arasında yer alan feracenin günümüzdeki kullanımını tanıtmak amacıyla, bu giyisinin halen giyilmekte olduğu Balıkesir il merkezinde ve Balıkesir’e bağlı “Aslantepecik” “Atköy” “Kurtdere” ve “Ayşebacı” köylerinde araştırmalar yapılmıştır.⁴

Balıkesir’e bağlı yukarıda sözü edilen dört köyün geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Kurtdere köyünde özellikle büyükbaş hayvancılık ve süt üretimi büyük bir gelişme göstermiştir. Bu köyün kadınları tarla işlerinin yanında hayvan bakımı ile de uğraşarak aile geçimlerine yardımcı olmaktadır. Bu köylerdeki çoğu hanenin, şehir merkezinde ya da başka şehirlerde çalışan fertlerinin bulunması, köylerin ortak özellikleri arasındadır.

Araştırma yapılan “Aslantepecik” ve “Atköy” köyleri, Balıkesir merkeze bağlı olan iki komşu köydür. İzmir-Balıkesir yolu üzerinde yer alan bu köylere ulaşım, Balıkesir Üniversitesi’nin Çağış Kampüsü’ne hareket eden minibüsler aracılığı ile sağlanmaktadır. Bu köylerden Atköy’ün merkeze olan uzaklığı 13 km

⁴ Aslantepecik köyünün asıl ismi kaynaklarda “Aslıhantepeciği” olarak geçmektedir. Makalede halk arasında söylendiği şekli ile “Aslantepecik” olarak kullanılacaktır.

ve nüfusu 2000 yılı rakamlarına göre 1468'dir. Köyde içme suyu şebekesi, kanalizasyon olmasına rağmen PTT ve sağlık ocağı bulunmamaktadır. Köye ulaşımı sağlayan yol asfalttır. Köyde bir ilkokul mevcuttur.

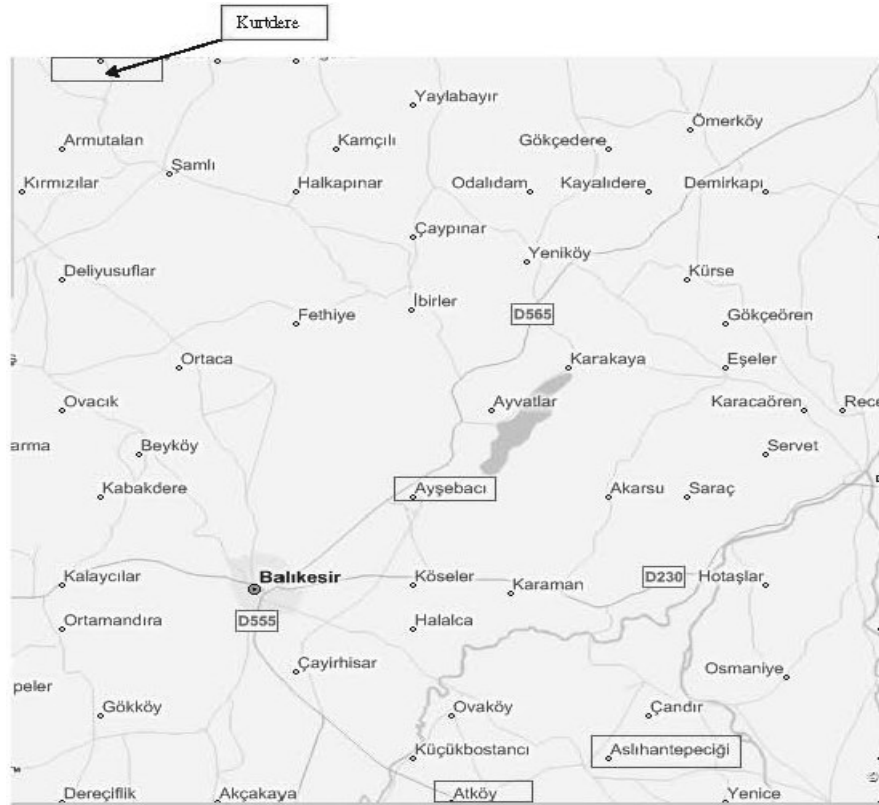
Ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalı olan ve Atköy'e komşu olan Aslantepecik köyü de diğer köylerle benzer özelliklere sahiptir. Özellikle Aslantepecik köyü kadınlarının katkısıyla tarımın bu köyde çok geliştiği görülmektedir.

Araştırma yapılan bir diğer köy olan Kurtdere köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 712 nüfuslu, bünyesinde aktif sağlık evi olmakla birlikte faal bir sağlık ocağı bulunmayan, mantısıyla ün yapmış bir köydür. Bir ilkokulu bulunan köyde, orta öğretim ise taşınabilir olarak devam etmektedir. Balıkesir merkezinden Kurtdere köyüne ulaşım, Ilıca Belediyesi'nin tahsis ettiği otobüslerle gerçekleştirilmektedir. Bu köy aynı zamanda merkeze bağlı en uzak köy olma özelliğine sahiptir.

Adını büyük Türk hükümdarı Fatih Sultan Mehmet'in vermiş olduğu "Ayşebacı" köyü ise Üç Pınar, Köseler, Karaman ve Ayvatlar köyleri ile komşudur. Ayşebacı köyüne ulaşım Balıkesir merkezde yer alan "Köylü Garajı"ndan hareket eden minibüslerle gerçekleştirilmektedir. 2000 yılı nüfus rakamlarına göre 2003 nüfuslu olan bu köyün, merkeze olan uzaklığı 7 km'dir.

Feracenin yukarıda söz edilen köylerdeki kullanımı hakkında bilgi edinmek amacıyla, her köyde ferace giyen ortalama 10-15 kadınla görüşme yapılmış; ferace giyen kadınların yanısıra, bu kıyafeti giymeyi tercih etmeyen kadınların görüşleri de alınmıştır.⁵

Harita 1. Araştırmaların yapıldığı köylerin coğrafi konumu



⁵ Bu sayı, Kurtdere köyünde yirmiyeye ulaşmıştır.

4. GÜNÜMÜZDE FERACENİN BALIKESİR VE ÇEVRESİNDEKİ KULLANIMI

Balıkesir merkeze bağlı dört köyde yapılan araştırmalarda dikkati çeken en önemli noktalardan biri yazılı kaynaklarda “ferace” olarak geçen bu geleneksel kıyafetin çeşitli şekillerde adlandırıldığıdır. Ferace, bazı ağızlarda ünlü uyumuna dikkat edilircesine “ferece” şeklini almışken, aynı kelimenin “terlik, kıvrak” gibi kullanımları da bulunmaktadır. Hatta kadınların “terlik” adını söylerken orta hecedeki “r” sesini düşürerek “telik” şeklinde söyledikleri de görülmüştür.

Fotoğraf 2, 3, 4: Günümüzde Feracenin Kullanımı/ Balıkesir



Fotoğraf.2



Fotoğraf.3



Fotoğraf.4

Rahat kullanımı ile dikkat çeken feracenin bu özelliği, kadınların ferace giymelerindeki en önemli nedenlerden biridir. Ferace özellikle iş yükünü üzerine almış köylü kadınına “giy-çık” imkânı sağlamaktadır. Kadınların büyük çoğunluğu “komşulara giderken feracelerini üzerlerine alıverdiklerini; tarlada çalışırken eteğini kıvrıverdiklerini; yeri geldiğinde feraceleri ile çocuklarını ya da tarladaki mahsullerini taşıyıverdiklerini” ifade etmişlerdir. Bu yüzden kadınlar feracenin çok amaçlı olarak kullanıldığını vurgulamaktadırlar. Ferace kadınların işlerini kolaylaştırma özelliğini bünyesinde taşıdığı için, onların evlerinin başköşelerinde yer almakta ve çoğu evde kadınların bu pratikliğini desteklercesine dış kapının yanındaki bir çiviye asılmaktadır.

Bazı kadınların “sır örtüsü” olarak adlandırdıkları bu özel giysi, dini açıdan kadınların örtünmelerine de vesile olmaktadır. Erkeklerin ilgisini çekmeyecek şekilde vücudu örtmesiyle kadınların çoğu tarafından korunma aracı olarak kabul görmektedir. Sırtına feracesini geçiren bir köylü kadını bu şekilde “*ta Fizan’a*” kadar gidebileceğini düşünerek, kendisini daha güvende hissettiğini ifade etmiştir. Kadınlar ferace giyerek hem dini vecibelerini yerine getirdiklerini hem de topluma uyum sağladıklarını vurgulamışlardır.

Balıkesir merkez ve çevre köylerinde giyilen feracenin kadınlar arasında kabul gören tek renginin siyah olduğu tespit edilmiştir. Kadınlar, siyah rengin seçilme nedenini tam olarak bilmemekle birlikte, bu rengin kullanımda büyük rahatlık sağladığını belirtmişlerdir. Kiri ve lekeyi göstermemesi bu rahatlığın başında gelmektedir. Kadınların bir kısmı bu rengin dine daha uygun olduğunu söylerken, bir kısmı ise siyah rengin yaz mevsiminde sıcaklığı çekmesi nedeniyle bazen sorun yaşatabildiğini ifade etmişlerdir.

Feracenin dikimi özel bir gayret gerektirmektedir. Kadınlar her kıyafeti dikiş yapabilen bir terzinin, ferace dikiminde acemilik çekebileceğini belirtmişlerdir. Günümüzde feraceler genellikle tek dikiş olarak dikilmektedir. Kimi kadınlar çift

dikiş tercih ederek, feracelerin çift yönlü giyilme avantajından faydalanmak istemektedirler. Geçmişte her köyde ferace diken en az bir terzi bulunmasına rağmen, bugün kadınlar şehir merkezinde bile ferace diktirecekleri terzi bulmada sıkıntı yaşamaktadırlar. Kadınlar bu nedenle yeni bir ferace diktirmenin gün geçtikçe daha da zorlaştığını bildirmişlerdir.

Ferace kumaşı ayrı bir özellik göstermektedir. Ferace dikimi için her kumaş türü uygun olmamakla birlikte, ferace kumaşı ayrı kalitede ve cinsten bulunmaktadır. Kendisine ferace diktirmek için kumaşçıya giden bir kadının, dükkân sahibine “Terliklik versene bana?” demesi yeterli olmaktadır. Çift ende iki metre, tek ende beş metre kumaşın yeterli olduğu bu alışverişte, alınan kumaşlar büyük bir özenle dikilmek üzere terzilere emanet edilmektedir. En iyi markanın “Altınyıldız” olduğu bu kumaşların satış yerlerine, şehrin merkezinde rastlanmaktadır. Bu konuda tanınan birkaç belirgin mağaza bulunmakla beraber, kadınlar kumaş bulma konusunda sıkıntı yaşamadıklarını ifade etmektedirler.

Geçmişte “öküz bezi”nden, daha sonraları beyaz pamuklu kumaştan ve kaput bezinden elde edilen feracelik kumaşlar günümüzde makinelerde dokunmakta ve kadınlara hazır olarak sunulmaktadır. İlk dönemlerde kullanılan “öküz bezi” ya da “kaput bezi” boyama işlemi ile siyah mat bir renge dönüştürülürken, bugün satışı yapılan kumaşlar parlak, saten karışımı özellik göstermekte ve boyama işlemi sadece solma evresinde uygulanmaktadır. Boyama işinde kullanılan boyada da değişim yaşandığı görülmektedir. Daha önceleri çalılardaki mazıların dövülüp kaynatılmasıyla elde edilen siyah boyanın yerini, günümüzde çarşıdan alınan kara boya almıştır. Ferace giyen kadınlar bugün bu kara boyaya, boyanın ömrünü uzatmak için sirke eklemektedirler.

Fotoğraf 5,6,7: Balıkesirli Feraceli Kadın Görüntüleri



Fotoğraf.5



Fotoğraf. 6



Fotoğraf. 7

Bugün kadınlar arasında ferace kullanımının azaldığı bir gerçektir. Ferace kullanan bir kadının ortalama olarak iki ya da üç adet feracesi bulunmaktadır. Bunlardan birini günlük işlerinde, sokağa çıkarken kullanan kadınlar, daha yeni olanını düğün, şenlik gibi özel günler için saklamaktadır. Otuz beş yaş üstü kadınlar, feracelerini hem köy içinde hem de şehre giderken giydikleri halde, daha genç olanlar şehre giderken ferace yerine mevsime uygun kıyafetler giymeyi tercih etmektedirler. Manto, uzun kot ceketler, uzun gömlekler ferace yerine giyilen kıyafetler arasında yer almaktadır.

Fotoğraf 8. Eski Dönemlerde Ferace ile Çeyizlere Konulan Başörtüsü Bugün Masa Örtüsü Olarak Kullanılıyor.



Balıkesir yöresindeki kullanılan feracelerin ortak özelliklerinden biri de üzerlerinde desen ve süsün bulunmamasıdır. Düz, siyah biçimlerine rastlanılan feracenin modelleri ise köyden köye farklılıklar göstermektedir. Kurtdere ve Aslantepecik köyünde düz, bol biçimde olan feracelerin Bigadiç gibi bu köylere yakın bölgelerde önden bağlamalı şekilde dikildiği kadınlar tarafından bildirilmiştir. Bazı köylerde çıtçıtlar kullanılarak manto biçiminde, bazılarında ise bedene oturtulmuş olarak yandan bağlamalı dikilen feracelerin boyu ise ferace giyen kadının isteğine bağlı olarak değişmektedir. Bütün köylerde var olan ortak özellik ise boylarının dizkapağının altında olma şartıdır.

Sosyal hayatta yaşanan değişimler kültürel hayatta yer alan değerler üzerinde etkili olmaktadır. Bu değişim ferace kullanımında da görülmektedir. “*Feraceye girmek,*” eskiden genç kızlığa adım atmanın bir simgesi iken, günümüzde bu inanış ortadan kalkmıştır. Kızların eğitim seviyelerinin yükselmesi bu inanışın ortadan kalkmasında etkili olmuştur. Okula devam eden bir genç kız, okul hayatında ferace giymediği için köyünde de bu örtüye girmeyi uygun bulmamaktadır. Hatta ferace kullanmadığı için, geçmişin tersine, olumsuz herhangi bir tepki ile karşılaşmamaktadır. Geçmişte özellikle köyün ihtiyar kesiminin köyde yaşanan herhangi bir felâketin nedenini ferace giymeyen kadınlara mal ettikleri aktarılmıştır. Günümüzde bu düşüncenin değiştiği görülmektedir. Genç kızlar bugün istedikleri zaman feraceye girme ve feraceden çıkma özgürlüğüne sahiptirler. Bu genç kızlar için ferace daha çok geçmişin sembolü olarak kabul edilmektedir.

Köylerde ferace kullanımının hayatın en önemli geçiş evrelerinden biri olan evliliğe de yansıdığını görülmektedir. Geçmişte daha sık kullanılan “*feracesini alsın, gitsin*” sözü bugün de kullanılmaktadır. Kız istemeye gelen damat adayı, kızın babası tarafından istenmiyor, ancak kız bu evlilikte ısrar ediyor ise kız babası “*feracesini alsın, gitsin*” sözüyle kızına bu evliliğe taraf olmadığını bildirir. Kız bu evliliği istiyorsa, feracesini alır ve erkek evine kaçar.

Daha erken dönemlerde çeyizlerin de vazgeçilmez parçası olan ferace, hem kız hem de erkek tarafı için ayrı bir önem arz etmekteydi. Kız annelerinin çeyize ferace koymamaları durumunda, kızın annesi hakkında “*Bir ferace bile vermedi, eski feracesi ile yolladı.*” şeklinde bir söze de sebep olmaktadır. Eskiden yeni gelinin en önemli sembelleri arasında feracesi, örtüsü ve atkısıydı. Çeyize feracesiyle birlikte konulan bu özel örtünün yerini günümüzde yemeniler, başörtüleri almıştır. Bugün kadınlar feracenin üzerine herhangi bir yemeni bağlayarak sokağa çıkabilmektedirler. İlk dönemlerde çeyizlere konulan ve genelde turuncu renkte olan bu örtü, günümüzde birkaç evde atılmaya kıyılmadığı için masa örtüsü, televizyon örtüsü gibi değişik şekillerde değerlendirilmektedir.

Feracenin ilk giyimi sırasında herhangi bir ritüel olmamasına rağmen, her giyişte Besmele ile bu kıyafeti sırtta geçirmek bir âdet haline gelmiştir. Giyilen ilk feracenin o genç kıza özel olarak dikilmesi de aynı şekilde bir gelenekselliğe bürünmüştür. Ergenlik çağına giren genç kızın annesi, babasından uyarı gelmeksizin kızına yeni bir ferace diktirmekle yükümlüdür. Bugün aynı model, aynı renk olmasına rağmen herkesin kendi feracesini kolaylıkla tanıyarak bir başkasının feracesini giymemesi ise dikkat çekicidir.

Geleneksel Türk misafirperverliği ile karşılaşılın bu köylerde kadınlar arasındaki komşu ziyaretleri oldukça önemlidir. Özellikle Kurtdere köyünde, uzun kış gecelerinde ya da bunaltıcı yaz günlerinde gerçekleştirilen kadın toplantıları, köydeki yaşamı zevkli hale dönüştüren tatlardan biri haline gelmiştir. Çocuklarını okula gönderdikten sonra günlük işlerini tamamlayan kadınlar, “Türk kahvesi” ya da “sütlü kahve” içmek için her gün bir komşu evinde toplanmayı âdet edinmişlerdir. Feracenin artık giyilmemesi gerektiği kararı da aslında her türlü konuşmanın yapıldığı bu ziyaretlerde alınmıştır. Kurtdere köyü kadınlarının çoğu feracelerini dolaplarına kaldırma, bu “kara örtü” yerine mevsimine göre mantolarını ya da kot ceketlerini giyme kararlarını bu toplantılarda almıştır.

5. SONUÇ

Bu çalışma sonunda ferace ile ilgili iki farklı görüşün varlığı tespit edilmiştir. Madalyonun bir tarafında feracenin geleneksel bir kıyafet olarak korunması gerektiği yer alırken, diğer tarafında bu “kara örtü”nün toplum yaşamından artık kalkması gerektiği vurgulanmaktadır. Özellikle yaşlı kadınlar annelerinden sıkı sıkı tembihli oldukları ve öyle gördükleri için evlerinden çıkarken feracelerini Besmele ile sırtlarına geçirmektedirler. Feracenin bugün kullanılmaması gerektiğine inanan kadınlar feracesiz sokağa çıkma yaşağını aşma mücadelesi vermektedirler. Bu gruba göre, “namusun göstergesi ferace değildir” ve insan üstüne geçirdiği bu kara örtü ile “namussuzluğunu gizleyemez.” Bu sebeple kadınlar feraceye gereğinden fazla önem verilmemesi gerektiğini sıkça belirtmektedirler. Yeni yetişen neslin bu açıdan daha şanslı olduğunu söyleyen kadınlar okuma oranıyla birlikte köydeki genç kızların bu örtü geleneğini kırmaya başladıklarını sevinçle takip etmektedirler. Kendi kızlarına ve gelinlerine de feraceye girmeleri konusunda ısrar etmemekte ve hatta bu örtüye girmemelerini istemektedirler.

Balıkesir merkez ve çevresindeki dört köyde yapılan araştırmada kimi kadınların feracenin kullanımını konusunda ikilem yaşadıkları görülmektedir. Feraceye şiddetle karşı olmasına rağmen, köy kahvesinin önünden feracesiz geçemeyeceğini ifade eden lise mezunu elli iki yaşındaki bir köylü kadını bu ikilemin bir örneğidir. Belli bir yaş grubu için geleneklerin köy yaşamında ne kadar önemli olduğunu da kanıtlayan bu tutum, araştırma yapılan tüm köylerde karşılaşılan temel sonuçtur. Feracenin renginden biçimine kadar her türlü noktasına muhalif olan bu kadınların, köy kahvesinin önünden feracesiz geçememeleri, bunun topluma karşı saygısızlık olacağını düşünceleri ikilemin bir örneğini teşkil etmektedirler.

Yeni yetişenler bu geleneğin kalkmasından yana iken, diğer bir grup hem annelerinden gördükleri hem de kendi inançları ve düşünceleri gereği feracesiz yaşayamayacaklarını ileri sürmektedirler. Siyah bir örtüden çok daha fazlası olan bu sade, işlemsiz, siyah giysi, Balıkesir kadınları ile özdeşleşmiş durumdadır. Eskiden çeyizlerin baş tacı olan feracenin, günümüzde önemini yitirmekte oluşu ise kaybedilen kültürel değerleri anımsatması açısından bu araştırmadan elde edilen bir başka önemli nokta olmuştur.

KAYNAKÇA

- Apak, M.S ve Gündüz, F.O ve Eray, F. Ö. (1997), *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Barışta, H. Ö.(1998), *Türk El Sanatları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Birgül, A.K. (2005), *Gelenek-Görenek, Örf-Adet, Giyim-Kuşam*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Cilt XV.
- Davis, F. (2006), *Osmanlı Hanımı 1718'den 1918'e Bir Toplumsal Tarih*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Erden, Atilla. (1998), *Anadolu Giysi Kültürü/Anatolian Garment Culture*, Ankara: Dumat Ofset.
- Faroqhi, S. ve Christoph K. (2004), *Ottoman Costumes From Textile to Identity*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Gülensoy, H. (1997). "Türk Dünyası Giyim Kuşamı Üzerine." *Halk Oyunları XXII/1992-1996 Yılları Arasında Yayınlanan Giysi İle İlgili Makaleler-Bildiriler ve Kitaplardan Derlemeler*. Ankara: Tek Ofset.
- Gürsoy, A. T.(2004), *Dünden Bugüne Giyim Kültürü ve Moda*, İstanbul: Mithat Giyim A.Ş.
- Gürtuna, S. (1999), *Osmanlı Kadın Giysisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karaman, Z.S. (1974), *Giyim ve Diki*. Ankara, Ankara Basın ve Ciltevi.
- Kırzioğlu, N. G. (1992), *Giyim Sanatı ve Kişisel Görünüm*, Ankara.
- Özcan, T. (1986), *Historical Costumes of Turkish Women*, İstanbul: Middle East Video Corp.
- Özel, M.(1992), *Folklorik Türk Kıyafetleri / Turkish Folkloric Costumes*, Ankara: Türkiye Güzel Sanatları Geliştirme Vakfı Yayınları.
- Sevin, N.(1990), *Onüç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sürür, A.** (1993), "Ege Yöresi Kadın Giyiminde Geleneksel-Toplumsal ve İnançlara Dayalı Öğeler ve Günümüzde Yaşayan Yerel Örnekler", *Halk Oyunları VI/1948-1992 Yılları Arasındaki Giysi İle İlgili Makaleler-Bildiriler ve Kitaplardan Derlemeler*. Ankara: Tek Ofset.
- Yağcı, Z.G. ve Genç, S.(2007), "19. yy.da Balıkesir'de Giyim Kuşam Zevki ve Bir Kumaş Tüccarı," *Turkish Studies*, Volume 2 /1 Winter.

Balıkesir ve
Çevresinde
Geleneksel

204

Ansiklopediler

- Ana Britannica*. (1986), "Ferace" maddesi. Ankara: (Cilt VIII, s. 511-512), Ana Yayıncılık.
- Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedisi*. (1981), "Ferace" maddesi. İstanbul (Cilt IV., s.595).
- Temel Britannica*. (1986), "Giysi" maddesi, Ankara: (Cilt VII, , s. 161-176), Ana yayıncılık
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (1995), "Ferace" maddesi, İstanbul: (Cilt XII.s. 349-350).

İnternet adresleri:

- http://www.istanbul.net.tr/istanbul_istanbul_yazilari_detay.asp?id=54
- http://www.theottomans.org/turkce/sanat_kultur/women.asp

Yard. Doç. Dr. Süheyla Sarıtaş

İlk, orta ve lise öğrenimini Ankara'da tamamladı. 1993 yılında Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalında lisans eğitimini tamamladıktan sonra aynı bölümde yüksek lisans eğitimine başladı. 1996 yılında yüksek lisans ve doktora eğitimi için Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti. 1998 yılında Indiana Üniversitesi'nin Halk Bilimi ve Etnik Müzik Bilimi (Folklore and Ethnomusicology) bölümünde yüksek lisans eğitimini tamamladı. 2003 tarihinde aynı bölümünden doktora derecesini aldı. 2002-2003 tarihlerinde Indiana Üniversitesi ve Iowa State Üniversitesi'nde Halk Bilimine Giriş dersleri verdi. 2005 yılında Balıkesir Üniversitesi'nde yardımcı doçent unvanını aldı. Dr. Süheyla Sarıtaş maddi kültür, müzecilik ve halk edebiyatı alanlarında çalışmalarını sürdürmektedir. Bu alanlarda ulusal ve uluslar arası sempozyumlarda sunulmuş bildirileri ve çeşitli yayınları bulunmaktadır.

Mehtap Türksoy

1980 yılında Almanya'da doğdu. İlköğrenimini İstanbul Kazım Karabekir İlköğretim Okulu'nda, orta öğrenimini İstanbul Hasan Polatkan Lisesi'nde tamamladı. 2002 yılında Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü'nden mezun oldu. 2003'te özel sektöre ait bir bankada çalıştı. 2004 yılında Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü'nü kazandı. 2007 yılında Marmara Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Sempozyumu'nda "Kurtdereli Mehmet Pehlivan ve Geleneksel Kurtdereli Güreşleri" adlı bir bildiri sundu. Halen Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü'nde lisans eğitimini sürdürmektedir.

Suna Bilen

1986 tarihinde Bursa'da doğdu. İlköğrenimini İbni Sina İlköğretim Okulu'nda, orta öğrenimini Bursa Erkek Lisesi'nde tamamladı. 2004 yılında Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümünü kazandı. 2007 yılında Marmara Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Sempozyumu'nda "Kurtdereli Mehmet Pehlivan ve Geleneksel Kurtdereli Güreşleri" adlı bir bildiri sundu. Halen Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü'nde lisans eğitimini sürdürmektedir.